

Шокуров О.В., старший викладач

НТУ «ХП»

ДО ПИТАННЯ ЕТИМОЛОГІЇ ТОПОНІМІВ УКРАЇНИ

Топонімічні дослідження є надзвичайно актуальними в наш час, час зростання інтересу українців до своєї культурної спадщини, коли реконструюється, відтворюється реальна нефальсифікована історія нашої країни. Україна завжди була достатньо густонаселеною багатоетнічною територією, про що свідчать як численні археологічні знахідки на її території, так і свідчення найдавніших відомих авторів, що описували територію нашої країни. Система географічних назв нашої країни є надзвичайно різноманітною і складною.

Топоніміка (не плутати з топонімією – множиною всіх географічних назв певної території) – наука, яка системно вивчає географічні назви, користуючись при цьому останніми дослідженнями історії, мовознавства, географії. Топоніміка складається з багатьох наук, серед яких назвемо зокрема ойкономіку (назви населених пунктів), гідроніміку (назви річок, озер, морів тощо), ороніміку (назви видів рельєфу), хороніміку (назви територій, країн), дромоніміку (назви шляхів, сполучень) та ін.

Кожен топонім є надзвичайно цікавим для вивчення. Адже кожна географічна назва несе певну інформацію – лінгвістичну, етнічну, історичну, фізико-географічну. І хоча географи вірять в те, що визначальними для топонімів є географічні та картографічні їх характеристики, з такою точкою зору варто посперечатися. Попри те, що останнім часом активно використовуються методи, які називають найновішими (статистичні, математичні, ГІС-технології, моделювання та ін.), традиційні методи (лінгвістичні, етнографічні, історичні) аналізу топонімів залишаються, на наш погляд, першочерговими та найважливішими, тому що кожний топонім передусім є мовним явищем. Мовно-історичний підхід є ключовим до аналізу назви топоніма. Саме застосування цього підходу дозволяє висвітлити багато

цікавого щодо мови народів, історії, ареалів їх розселення, їх культури, духовної та матеріальної спадщини. Тільки через лінгвістику можна зрозуміти семантику та етимологію назви, її побудову, синхронію та діякронію мовно-етнічних ознак топонімічного ландшафту. Лінгвістичні методи є найважливішими з точки зору наукового вивчення топонімів.

Важко знайти якусь територію, де б постійно проживали представники одного-єдиного етносу. Відповідно, немає такої місцевості, де можна було б знайти виключно одномовну топонімічну систему. Наша країна в цьому сенсі не є виключенням. Топонімія України є надзвичайно різноманітна за етнічним походженням, за історією та за геоінформацією. Тому великою помилкою є намагання за часто довільним тлумаченням окремого топоніма робити висновки щодо проживання на цій території того чи іншого етносу. Як правило, походження будь-якої назви можна пояснити декількома способами, спираючись на ніби логічну й зрозумілу її етимологію з різних можливих мов.

Ось, наприклад, деякі можливі етимології назви міста Коростень (Іскоростень): 1. Іскоростень був могутньою фортецею, стіни міські обнесені частоколом дубовим, нетесаним, прямо з корою. Звідси, можлива версія: Іскоростень - з кори стіни. 2. Іскрь стіна – близька стіна. 3. Град на кручах, скелях, біля скель, скельний, на кручах. 4. Німецька версія: skorsten - димові труби; skoerdesteinn - скирти на каменях (маються на увазі скирти льону, якими славився Іскоростень); skoeresteinn - трут на каменях (трути, якими Ольга спалила місто); eyskorrasteinn - острів каменю Скарпі. 5. Korosten - ko-ros-stein. (де, з німецького ros - червоний, stein - камінь, Is – можливо, білий). 6. Зв'язок з Богом Хорсом. Можливо, в цьому місці спочатку був кам'яний ідол Хорса. Hors-stein. Або білий ідол. Is-Hors-stain. Це далеко не всі можливі варіанти, але, як бачимо, слов'янські та німецькі версії походження назви є достатньо логічними.

На наш погляд визначати етимологію топонімів варто за допомогою комплексного і системного аналізу. Меморіальні (відантропонімні) чи ідеологічні за походженням назви мають задокументовану етимологію. Те ж

саме стосується топонімів, походження яких просте й прозоре. Так, не викликають жодних сумнівів походження таких географічних назв як Запоріжжя, Піщанка, Івано-Франківськ, Львів (названий так на честь сина князя Данила Галицького). Щодо багатьох не настільки очевидних за походженням топонімів, то їх пояснити буває важко. Тут вчені припускаються частої помилки. Шукають схожі звукосполучення серед відомих їм мов. І якщо знаходять щось хоч віддалено подібне, саме з цього слова чи словосполучення виводять етимологію топоніма.

З нашої ж точки зору, спочатку треба визначити приналежність назви до макро- чи мікротопонімів. І після цього вже досліджувати етнолінгвістичну чи культурологічну складову топоніма.

Макротопоніми є більш сталими, незмінними в часі назвами. Називаючи найбільші та найважливіші для значної кількості окремих етносів географічні об'єкти, такі власні імена вже не потребують перекладу, вони стають загальновідомим кодуванням об'єкту навіть попри їх незрозумілість. Такі назви (навіть іншомовні, успадковані від попередніх етносів) залишаються практично без змін протягом століть. Так, гідроніми й ороніми є найбільш архаїчними та незалежними від ідеологічних цінностей суспільства топонімами. На відміну від, наприклад, більшості ойконімів Криму, які було перейменовано ніби з різних причин, але в результаті корінні кримськотатарські (тюркські) назви було замінено на інші, переважно «більш слов'янські» чи меморіальні. Пострадянська територія після розпаду СРСР просто рясніла містами та селищами, що отримали назву на честь діячів-комуністів. Можна згадати також відому заміну з ідеологічних міркувань назви держави «Московія» на грецьку назву Русі – «Росія».

Щодо мікротопонімів, то вони тяжіють до зрозумілості для носіїв мови, структурні особливості їх побудови досить часто демонструють явну чи приховану двусоставність (Велика Гончарівка, Висока гора (Висока) та ін.).

Отже, ми наполягаємо на тому, що досліджуючи топонімічну систему України, потрібно спочатку визначитися з типом топоніма, після цього – з

етнічно-діахронічною характеристикою певної місцевості, а після цього вже варто звертатися до лінгвістичної, етимологічної та географічної складових власних назв. Для виявлення і дослідження місцевих топонімічних комплексів потрібно мати чітке уявлення як про час (хоча б і приблизний) появи певного топоніма, так і про етнос, який жив тоді на цій території. Іншими словами, ми маємо знати ареал розселення етносу і його хронологічні рамки. Маючи ці відомості вже можна спиратися на лінгвістичні характеристики місцевого географічного ландшафту. А не навпаки, як достатньо часто можна спостерігати, коли на основі достатньо сумнівних і випадкових тлумачень деяких географічних назв окремі вчені намагаються відтворити події віддаленого минулого.

Етнолінгвістична та культурологічна складова власних назв мають досліджуватися лише в складі місцевої топонімічної системи, якщо науковців цікавить реальна картина місцевих топонімічних комплексів, з яких складається топонімічний ландшафт країни в цілому.

Стор.86

Міністерство освіти і науки України

Харківський національний аграрний університет імені В.В. Докучаєва

Всеукраїнська науково-практична конференція

“Актуальні проблеми сучасної філології та методики

викладання мов у вишах”

(м. Харків, 6 квітня 2018 р.)